

tweede helft van de maand, maar wel aan de hand van een concrete dag binnen die helft. Bij mijn weten zijn geen gevallen bekend waarin *in exitu* gelijkgesteld wordt met de volledige tweede helft van de maand. Er is trouwens een veel klassiekere oplossing in dit geval mogelijk. Men hoeft enkel maar een komma in te voeren in de *datatio*, namelijk tussen *tricentesimo* en *quinto* (voor de oplossing van Polak was eveneens een komma, na *quinto*, nodig). De oplossing wordt dan: 27 augustus 1300. Ik wijs er terloops op dat rond 1300 de Bolonese telling in de Nederlanden frequent voorkomt. De hypothese is dus best valabel.

Ik plaats, zoals in de vorige recensies, een kritische noot bij de keuze van de basistekst (B) voor de tekstuitgave, wanneer het origineel niet voorhanden is. Ik denk dat ook hier een algemene verantwoording nut zou hebben. Soms wordt vermeld dat de oudste kopie tot basis dient, omdat de andere kopieën aperte fouten vertonen. Soms wordt de oudste kopie genomen, zonder dat de kwaliteit van de andere te pas komt. In het geval 1289.05.22 wordt B verkozen, hoewel het aperte fouten heeft, maar omdat het rechtstreeks afstamt van A, wat met D niet het geval is. In de casus 1245.12.31 wordt B verkozen 'aangezien dit ouder is'. Het lijkt alsof soms de ouderdom en soms de kwaliteit primeert. Toch meen ik dat de uitgever(s) de afstand tegenover het verloren origineel (dus de kwaliteit) laten primeren, en niet de pure ouderdom. Het ware goed dit ergens te expliciteren, en dubbelzinnigheden als hierboven te vermijden.

Ik wil evenwel besluiten met een nadrukkelijk woord van lof. Ik heb de grootste bewondering voor de eruditie waarmee de auteurs de oorkonden beschrijven. Ik verschil slechts van mening over het punt of het integraal drukken van alle erudiete gegevens wel strict nodig is. De technische onderlegdheid van de auteurs staat boven verdenking (op details na). We mogen ons er over verheugen dat de historisch boeiende, maar in het vakwerk ondergewaardeerde, regio's in de Nederlanden, die Gelre en Zutphen zijn, voorzien worden van een dergelijke luxueuze kritische basis voor het onderzoek.

W. Prevenier

E. J. Harenberg, ed., *Oorkondenboek van Gelre en Zutphen tot 1326*, IV (Rijks Geschiedkundige Publication; 's-Gravenhage: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1991, xv + documenten nr. 1148.12.31 - 1267.12.31 + 62 blz. indices, f42,-, ISBN 90 5216 019 8 (losbladig)).

De eruditie is in het vierde deel, om allerlei redenen, overtuigender en minder storend dan in de vorige banden. De oorzaak is wellicht dat het in meer dan één opzicht een zeer homogene band is, samengesteld met oorkonden bestemd voor één enkele instelling, namelijk het klooster Bethlehem bij Doetinchem, en dat de bewerking door één enkele auteur geschiedde, namelijk E. J. Harenberg. Daardoor komt de superioriteit van de optie van het Gelders project om niet chronologisch, maar per fonds, te werken, volledig te voorschijn. De kansen tot confrontaties van plaatsgebonden diplomatische en paleografische kenmerken zijn in deze formule aanzienlijk groter. Ze geeft de uitgever ook de kans de plaatselijke realia totaal te beheersen, zodat ze hem wapenen voor een efficiënte inhoudelijke kritiek.

En dat was in dit geval wel bijzonder welkom. De erudiete F. Ketner had immers in zijn uitgave en studie van de oorkonden van Bethlehem uit 1932, zowat alle oorkonden uit of voor deze instelling vals, of tenminste verdacht, verklaard. Hij was daartoe fors aangemoedigd door zijn Utrechtse leermeester Otto Oppermann. Het was de glorie-tijd van een modieuze diplomatische hyperkritiek. Degelijkheid werd toen afgemeten aan het percentage vals verklaarde charters. Het blijkt ook in de casus Bethlehem een heksenjacht te zijn geweest. Nagenoeg alle *falsa* van

Ketner-Oppermann worden door Harenberg overtuigend gerehabiliteerd. Men kan zijn ogen thans nauwelijks geloven bij het lezen van de argumenten van toen om documenten tot de status van schijnoriginelen te veroordelen. Elke dictaatgelijkenis werd prompt 'verdachte ontleding', alsof niet alle middeleeuwse redacteurs zich met gretigheid en uit voorzichtigheid op modellen en vooroorakonden inspireerden. Het niet-voorkomen van een nochtans in de *corroboratio* aangekondigd zegel, of het omgekeerde, waren bronnen van ergernis. De grootste blinde vlek van Ketner en zijn tijdgenoten was evenwel het gelijkstellen van formele oorkonder en redacteur. Destinataris-redactie werd niet onderkend. De toetsingen in deze richting door Harenberg lossen nagenoeg alle 'anomalieën' door Ketner vastgesteld moeiteloos op: een formule die vloekt in de oorkondende schepenbank blijkt wonderwel te passen in het formule-arsenaal van de destinataris, de betrokken abdijs. De noodzakelijke aanwezigheid van een aanwijsbaar motief en van aanwijsbare belanghebbenden om van vervalsing te mogen spreken werd al even vrolijk over het hoofd gezien in de jaren dertig.

Ik erken te hebben genoten van Harenbergs ironie rond de ketterjacht. Ketners verdachtmaking (in doe. 1229.11.15) van de onhandige toevoeging in de marge van het origineel van de woorden *et mater* ter aanvulling van de reeds vermelde zorg voor het zieleheil van de vader, wordt afgedaan met de terechte bedenking dat geen enkele falsaris zo dwaas geweest zou zijn het document aldus 'verdacht' te maken, terwijl in het brein van de oorkondende ridder Bernard van Rees een dergelijk addendum over zijn moeder behoorlijk logisch en onverdacht is. Wanneer in tekst 1200.07.12 de scribent een diplomatisch 'versieringselement' in de lange oorkonde niet volhoudt tot het bittere eind is dit voor Ketner een reden tot verdenking. Alsof elke authentieke scribent steeds de perfectie moet bereiken, en een falsaris steeds een knoeier zou moeten zijn.

Een enkele keer slechts laat Harenberg zich er toe verleiden zijn nota over de echtheidskritiek te besluiten met de dubieuze uitspraak (document 1148.12.31): 'voorlopig houden wehet stuk voor echt bij gebrek aan overtuigend bewijs voor het tegendeel'. Die zin laat de verdenking van valsheid bestaan, en dat nadat de uitgever zich overtuigend heeft ingespannen om de bezwaren van Ketner stuk voor stuk van tafel te vegen, en te stellen dat er geen motief van vervalsing overblijft, evenmin als een identiteit vooreen falsaris. Ik weet het, er blijven enkele inhoudelijke eigenaardigheden, maar Harenberg heeft er een mooie repliek voor: waarschijnlijk is de insertie onvolledig gebeurd.

Deze vierde band van het Gelders oorkondenboek is volgens mij de gaafste en de meest overtuigende qua echtheidskritiek en door het in die functie hanteren van de zoals steeds in deze collectie rijkelijk geëtaleerde eruditie, gepuurd uit de zuiverste diplomatische traditie.

W. Prevenier

D. Nicholas, *Medieval Flanders* (London-New York: Longman, 1992, xiv + 463 blz., £14.99, ISBN 0 582 01679 (pbk)).

Sinds zijn eerste boek over de verhouding tussen stad en platteland in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen uit 1971, heeft de Amerikaanse historicus David Nicholas onverdroten verder gewerkt aan een niet onaanzienlijk oeuvre dat hoofdzakelijk diverse aspecten uit de sociaal-economische en politieke geschiedenis van Gent in de veertiende eeuw behandelde. Het verwondert dan ook niet dat hij zich geroepen voelde om een synthese over de Vlaamse geschiedenis in het Engels te schrijven, iets waaraan ongetwijfeld behoefte was. Hij verwijst ook erg nadrukkelijk naar zijn vorige onderzoek over Gent als bron van inspiratie, voor het overige